

Educar en la solidaritat i en la misericòrdia

Joan Costa

Professor de la Facultat de Teologia de Catalunya
Delegat diocesà de Pastoral Social i Caritativa

Per què cal educar en la virtut? Segurament la resposta, en general, s'haurà donat ja en un altre dels textos presentats en aquesta revista, centrada en l'educació en la virtut. Tanmateix, la raó radica en el fet que si volem ser feliços cal estimar. L'amor és el camí de la felicitat humana. Per estimar, però, cal saber estimar i això cal educar-ho. És més, és una emergència educativa si volem forjar una humanitat veritablement feliç, plena, que aconsegueixi una vida en plenitud.

L'esport pot ser una bona manera d'educar en la virtut. D'excursió per les muntanyes de Crimea. Foto: Shutterstock/ Anton Gvozdikov.

Caritat, virtuts i felicitat

L'amor, però, requereix saber què és allò que és bo per a l'altre –la veritat del bé–, i alhora, la capacitat de portar-ho a la pràctica i fer-ho realitat, la qual cosa demana el domini de si mateix i la voluntat de donar-se per cercar el bé dels qui estimem. Integrar les passions, els sentiments, les emocions dins el senyoriu de la voluntat guiada per la intel·ligència que ha captat la veritat del bé que volem fer realitat és el camí de la virtut. La virtut ens

capacita per veure millor el bé veritable, ens l'assenyala i ens capacita també per portar-ho a terme. Sense la virtut, la mirada s'enfosqueix, la voluntat s'afebleix i no seríem capaços d'encertar en el bé i de realitzar-lo, és a dir, ens incapacitaríem per estimar i, per tant, per assolir la felicitat.

Veient, i generalitzant, la manera de ser de molta gent de la nostra societat, especialment els joves, hom s'adona de força defectes, dos dels quals més significatius habitualment presents són el narcisisme i la fluixedat, que junts duen a una incapacitat per estimar, i per tant per ser feliços i per fer feliços els altres. Cal doncs, educar la ciutadania en la virtut si volem forjar una veritable humanitat.

En l'entramat de les virtuts, els clàssics n'hi trobaven algunes que tenien com una importància cabdal: la justícia, la fortalesa, la templança i la prudència, que és la guia de totes les altres (*auriga virtutum*). Són les anomenades virtuts cardinals. Tanmateix, n'hi descobrien també, des d'altres punts de vista, altres que també hi tenien un lloc destacat. L'amor o caritat és la que dona forma a les virtuts (*forma virtutum*), la humilitat és fonament de totes les virtuts, i la magnanimitat és com l'ornat de totes les virtuts.¹

Parlar de la caritat com la forma de totes les virtuts significa que l'exercici de l'obrar virtuós és sempre una concreció de l'amor. De fet, sant Agustí ho afirmà, partint de les virtuts cardinals, tot dient que “com que la

L'educació en la virtut requereix, créixer en l'aspecte cognoscitiu, en el descobriment de la bellesa del bé, i alhora en el domini de si mateix, juntament amb la integració del món de les passions, afectes i emocions.

virtut és el camí que condueix a la veritable felicitat, la seva definició no és una altra que un perfecte amor a Déu. La seva quàdruple divisió no expressa més que diversos afectes d'un mateix amor, i per això no dubto de definir aquestes quatre virtuts [...] com a diferents funcions de

l'amor. La templança és l'amor que totalment es lliura a l'objecte estimat; la fortalesa és l'amor que tot ho suporta per l'objecte dels seus amors; la justícia és l'amor únicament esclau del seu estimat i que exerceix, per tant, senyoriu conforme a la raó; finalment, la prudència és l'amor que amb sagacitat i saviesa tria els mitjans de defensa contra tota classe d'obstacles.”² En efecte, ajudar les persones a créixer en virtut s'identifica amb ajudar-les a saber amar.

Educar en les virtuts

Cal recordar que l'educació en la virtut requereix, com ja he esmentat, créixer en l'aspecte cognoscitiu, en el descobriment de la bellesa del bé, i alhora en el domini de si mateix, juntament amb la integració del món de les

passions, afectes i emocions. Qui és virtuós fa sempre el que vol, vol fer el bé i a més això és amb el que gaudeix. No hi ha trencament interior i justament obrar així el fa feliç. Déu ens va fer lliures, i de fet la llibertat és el signe més eminent de la imatge divina en l'home,³ però lliures per estimar. La llibertat està finalitzada vers l'amor. L'exercici de la llibertat que no apunta a l'amor, no ens fa més lliures, sinó més inhumans, ens deshumanitza. Com afirmà el Concili, la persona humana és "l'única criatura terrestre a la qual Déu ha estimat per si mateixa, i no pot trobar la seva pròpia plenitud si no és en el lliurament sincer de si mateixa als altres".⁴

Per encertar en el comportament excel·lent, en la virtut, cal sobretot que la llibertat sigui alliberada, i l'alliberador de la llibertat és la veritat: "coneixereu la veritat, i la veritat us farà lliures"⁵, digué Jesús, perquè la veritat és la llum sota la qual la persona pot orientar la seva llibertat vers el veritable bé de l'altra, és a dir, cap a l'amor. Ara bé, la Veritat, en majúscules, és Crist. Ell és l'alliberador de la llibertat humana, la llum més poderosa per il·luminar el comportament humà, i alhora Aquell que sosté i porta a plenitud la llibertat, fent possible, pel do de l'Esperit Sant, que la persona esdevingui un altre crist, fins a mirar amb els seus ulls, sentir amb el seu cor i actuar segons el seu voler. Aquesta perspectiva transforma totes les dimensions humanes, fent de nosaltres una persona nova, i transfigurant totes les virtuts humanes, fent-les noves, fins al punt de transformar-les en camins concrets de l'amor teològic amb què Déu trinitat estima la humanitat. Per la gràcia divina, tot acte humà virtuós esdevé Déu que estima amb un amor diví en nosaltres i a través de nosaltres, l'altra persona.⁶

La virtut, considerada en general i des d'un punt de vista merament humà, sabem que s'adquireix i s'educa a força de triar i realitzar, de manera lliure i constant, actes bons. Tanmateix això requereix un context que possibiliti la percepció del bé i el faciliti. Aquest context educatiu sol ser inicialment la família i la societat on ens desenvolupem. Quan aquest context és adient ofereix a la persona les primeres llums i nocions sobre la veritat i el bé que cal cercar i realitzar. La qualitat humana de la família i la societat seran un dels elements més importants per descobrir i desitjar l'excel·lència de l'obrar. L'obediència als pares i educadors, en la mesura que tenen prou autoritat moral, així com a les lleis socials, en la mesura que són veritablement humanes, capaciten per iniciar el camí de la virtut.

En aquest procés, les bones amistats i tradicions també són elements decisius. Els ànims, els exemples, els consells i la saviesa dels bons amics són un gran camí per il·lusionar-se i cercar d'exercir la virtut. Com ha posat en relleu MacIntyre, només es pot aprendre i exercitar la virtut formant part d'una tradició que heretem i destriem.⁷ En aquest mateix sentit, els mestres i els bons models seran altres llums que possibilitin descobrir la bellesa del

bé en les seves vides, i que animin a recórrer aquest camí de la virtut. Aquest itinerari esdevé molt més diligent i eficaç en la mesura que hi ha una profunda relació d'amistat i d'amor. Com sentencià Von Balthasar, “només l'amor és digne de fe”,⁸ és digne de confiança.

Educar en la solidaritat

Podríem anar estudiant com cada virtut és una concreció de l'amor, però se m'ha demanat centrar l'estudi en dues virtuts determinades: la misericòrdia i la solidaritat. Tanmateix, aquestes no són solament

El papa sant Joan XXIII, en parlar de les notes de la convivència civil, posava en relleu quatre notes: la veritat, la justícia, la solidaritat (que identifica amb la caritat o amor) i la llibertat.

concrecions de l'amor, sinó dimensions de l'amor i tipus d'amors. Quan es parla d'amor, aquest admet diverses classificacions, com ara l'amor de desig (eros), l'amor d'amistat (filia) i l'amor d'entrega (agape). També, segons el destinatari de l'amor que es professa podem

parlar d'un amor conjugal, d'amistat, de benvolença, d'amor a la pàtria, de gratitud, generositat... La solidaritat i la misericòrdia són també tipus d'amors que s'adrecen als desfavorits.

El papa sant Joan XXIII, en parlar de les notes de la convivència civil, posava en relleu quatre notes: la veritat, la justícia, la solidaritat (que identifica amb la caritat o amor) i la llibertat. Descriu la solidaritat com “sentir com pròpies les necessitats del proïsme i fer partícips els altres dels propis béns, i procurar que a tot el món hi hagi un intercanvi universal dels valors més excel·lents de l'esperit humà.”⁹ En reflexionar com la solidaritat ha de ser present en les relacions internacionals, proposa que “les comunitats polítiques, en procurar els seus propis interessos, no solament no han de perjudicar les altres, sinó que també totes elles han d'unir els seus propòsits i esforços, sempre que l'acció aïllada d'alguna no basti per a aconseguir-los finalitats vingudes de gust; en això cal prevenir amb tota obstinació que el que és avantatjós per a certes nacions no impliqui a les altres més danys que utilitats”.¹⁰ La solidaritat, doncs, està íntimament vinculada amb el bé comú, el qual requereix que es fomentin “tota classe d'intercanvis entre els ciutadans i els grups intermedis”,¹¹ i per això cal “que hi hagi una col·laboració internacional per procurar un fàcil intercanvi de béns, capitals i persones”.¹²

Sant Joan Pau II, parlà profusament de la solidaritat en l'encíclica *Sollicitudo rei socialis*,¹³ bo i lligant la solidaritat a la interdependència, i aquesta cal que sigui assumida com a categoria moral.¹⁴ Quan la interdependència és reconeguda, la resposta, com a actitud moral i social, i com a virtut, és la solidaritat.¹⁵ En deixar clar que no es tracta d'un mer

*Ensenyar al qui no sap és una forma de solidaritat.
Foto: Shutterstock/ Monkey Business Images.*

sentiment superficial, el sant pontífex polonès defineix la solidaritat com “la determinació ferma i perseverant d’esforçar-se per al bé comú, és a dir, pel bé de tots i de cadascú, perquè tots siguem veritablement responsables de tots”.¹⁶ En contra de la solidaritat, Joan Pau II assenyala els dos trets més característics que la impossibiliten: “l’afany de llogre i la set de poder”, i que qualifica d’*actituds* alhora que d’*estructures de pecat*.¹⁷ Aquestes actituds només es poden vèncer amb la solidaritat, que amb l’ajuda de la gràcia divina, es concreta en el “lliurament pel bé del proïsme, de qui està disposat a perdre’s, en el sentit evangèlic, per l’altre en lloc d’explotar-lo, i a servir-lo, en lloc d’oprimir-lo per al propi profit”.¹⁸ Això serà només possible, rebla el sant Pare, quan “els membres de la societat es reconeixin els uns als altres com a *persones*”.¹⁹ Dit altrament, quan s’educa per a la solidaritat cal primer de tot descobrir, reconèixer i respectar la dignitat humana de cada persona. La veritat sobre l’ésser humà, la dignitat del qual és ser estimat per si mateix, és el punt de partença del veritable exercici de la solidaritat. A conseqüència de la comprensió de l’altre i d’un mateix com a *persona* neix la responsabilitat de persones i grups de mirar i actuar per al bé dels més desfavorits. La consciència de la pròpia dignitat, que porta a descobrir la vocació a l’amor al proïsme com única actitud veritablement humana, i la consciència de la dignitat dels altres, que hom descobreix que han de ser estimats per si mateixos, seran el fonament i el camí per l’exercici de la solidaritat com quelcom intrínsec a la nostra humanitat. Si volem ser veritablement humans, no podem desentendre’ns de la solidaritat.

Com hem vist, la solidaritat està íntimament vinculada al bé comú. El coneixement del bé comú és element clau per viure aquesta virtut. Més

encara, si ampliem la perspectiva en l'àmbit de les relacions internacionals, la interdependència ha d'esdevenir solidaritat, i aquesta es fonamenta ara en el principi que els béns de la creació *estan destinats a tots*. No només les persones som corresponsables els uns dels altres, també els pobles i les nacions ho són.²⁰ La solidaritat ens canvia la mirada i ens possibilita veure i tractar l'altra –persona, poble o nació– no com a instrument al nostre servei i interès, sinó com a proïsme per fer-lo partícip, com nosaltres, del banquet de la vida.²¹ Com que la consciència de la dignitat humana està íntimament lligada a la consciència de la nostra condició de fills de Déu que ens agermana, sant Joan Pau II insisteix en la importància de despertar la *consciència religiosa* dels homes i dels pobles, per educar en la solidaritat. Una gran conseqüència de la vivència de la virtut de la solidaritat serà que aquesta és camí vers la pau i el desenvolupament integral de persones i pobles.²² *Opus solidaritatis pax*,²³ *deia el recordat Papa Joan Pau: la pau es obra de la solidaritat*. La solidaritat té com a acte propi la transformació de la mútua desconfiança en col·laboració. Quan pensem la solidaritat com a virtut *cristiana* es revesteix aleshores de les dimensions específicament cristianes, com ara la gratuïtat total, el perdó i la reconciliació.

Aquest darrer aspecte queda especialment posat en relleu en aprofundir la virtut de la misericòrdia. El proïsme és més que un ésser humà amb drets i dignitat, ja que esdevé “la imatge viva de Déu Pare, rescatada per la sang de Crist i posada sota l'acció permanent de l'Esperit Sant, i que, per tant, ha de ser estimat encara que sigui enemic, amb el mateix amor amb què l'estima el Senyor, i que per ell hom ha d'estar disposat al sacrifici extrem de

Sant Joan Pau II insisteix en la importància de despertar la consciència religiosa dels homes i dels pobles, per educar en la solidaritat.

donar la vida pels germans.”²⁴ Aquest nou criteri neix, es descobreix i s'aprofundeix en la consciència de la filiació divina de tota persona humana. L'educació en la fe comporta al mateix temps una educació en la solidaritat i la misericòrdia, tant en

el seu fonament com en la seva conclusió operativa. Entre els models educatius que il·luminen aquestes virtuts, sant Joan Pau II destaca sant Pere Claver i sant Maximilià M. Kolbe.

Educar en la misericòrdia

Pel que fa a la misericòrdia, aquesta és un tipus d'amor que es dona entre desiguals, però es tracta d'un amor que duu a l'acció, al fet d'abaixar-se al nivell de qui està en situació de desavantatge per aixecar-lo per fer-lo igual a hom mateix. A diferència de la compassió, que és un sentiment que ens fa prendre part en el sofriment d'altri, la misericòrdia té incorporat un dinamisme que a més de la compassió *empeny* a perdonar, a socórrer d'altres.²⁵ Alguns l'expliquen, a la llum de la seva etimologia, que prove de

les paraules llatines “miser” (miserable) i “cor, cordis” (cor), com la relació de qui es fa càrrec de la misèria aliena per oferir-li el propi cor. Tu em dones la teva misèria i jo et dono el meu cor.

En l'exhortació *Evangelii Gaudium*, el papa Francesc, bo i citant sant Tomàs d'Aquino, recorda que «en si mateixa la misericòrdia és la més gran de les virtuts, ja que a ella pertany bolcar-se en altres i, més encara, socórrer les seves deficiències. Això és peculiar del superior, i per això es té com propi de Déu tenir misericòrdia, en la qual resplendeix maxime la seva omnipotència».²⁶ Fer-se petit és quelcom que cap filòsof podia pensar com a atribut de Déu i per això és la nota més distintiva del Déu revelat en Crist.

En l'Antic Testament s'empren sobretot dues paraules per assenyalar la misericòrdia, que uneixen la compassió i la fidelitat. La primera expressa la inclinació instintiva d'un ésser a un altre, i aquest sentiment té el seu lloc propi en el si matern, en les entranyes, que ve a ser el que nosaltres en diríem el cor. En aquest sentit la misericòrdia té a veure amb l'afecte, la tendresa, la compassió o el perdó. El si matern és el lloc on l'infant tot just arribat a l'existència se sent custodiat, estimat per si mateix, protegit, alimentat i servit. Des d'aquest punt de vista, són aquestes altres virtuts que s'hauran de treballar per educar en la misericòrdia. La segona implica fidelitat, bo i fent de la misericòrdia quelcom que transcendeix l'àmbit dels sentiments per implicar tota la persona, i esdevé al mateix temps resposta a un deure interior. Qui es troba en una situació de debilitat se'n presenta com a do i com a responsabilitat de qui no ens podem desentendre i alhora n'esdevenim custodis. Aquesta dimensió comporta treballar també altres virtuts com ara la responsabilitat, el sentit fratern, la pertinència a l'Església i a la família humana, i la vivència de la comunió dels sants com a suport de l'educació en la misericòrdia.

El papa Francesc, recorda que «en si mateixa la misericòrdia és la més gran de les virtuts, ja que a ella pertany bolcar-se en altres i, més encara, socórrer les seves deficiències.

Quan reflexionem sobre la relació de Déu vers la humanitat, tota ella expressió de la seva misericòrdia, ens duu a l'adoració, a l'agraïment, a descobrir l'amor que Déu ens adreça, tot abaixant-se per prendre la nostra misèria per, alhora, aixecar-nos fins a formar part de la seva família. En adonar-nos, però, que Déu ens ha creat a la seva imatge en Crist –el rostre de la misericòrdia de Déu–, aleshores significa que cadascun de nosaltres hem de reflectir Aquell de qui som imatge. Si Déu és misericòrdia, aquesta esdevé la llei fonamental de la vida de tot ésser humà, llei que ha de modelar la nostra manera de ser, de pensar, de sentir i d'actuar. De rebre de Déu la seva misericòrdia neix connaturalment la responsabilitat de ser misericòrdia per als altres. En serien contràries, comenta el papa Francesc,

les actituds com ara «la indiferència que humilia, l'habitualitat que anestesia l'ànim i impedeix de descobrir la novetat, i el cinisme que destrueix».²⁷

Fer de la misericòrdia la llei fonamental del nostre capteniment significa viure les obres de misericòrdia, la misericòrdia del cor —les obres espirituals— i la misericòrdia de les mans —les obres materials—. L'exercici de les obres de misericòrdia i la raó de la seva vivència són els camins més adients per educar en la misericòrdia. I en recordar que l'omnipotència de Deu es manifesta sobretot en la seva misericòrdia, en fer-se petit per aixecar l'home, fa que puguem comprendre que la grandesa de l'ésser humà es dona en atansar-se a aquell que està en debilitat i necessita tot abaixant-se per a fer-lo créixer, es a dir, en servir. Servir, per amor, es la clau de volta de la veritable humanitat. I qui no serveix, deia un, no serveix per a res més que per fer-ho tot malbe. La humilitat pren, doncs, un lloc imprescindible en l'educació d'un cor misericordiós.

Conclusió

Educació en la solidaritat i la misericòrdia demana tot un aprenentatge en l'amor veritable, en inserir en el procés educatiu la lògica del do, de la gratuïtat i de la comunió en tots els aspectes del quefer quotidià i en tots els àmbits de la vida social. Aquest era el propòsit central del papa Benet en publicar l'encíclica *Caritas in veritate*.²⁸ És necessari també prendre consciència de qui és l'altre, la seva dignitat, i alhora de la nostra vocació a l'amor com a únic camí per a créixer en llibertat, en humanitat i en felicitat. Cal mostrar la bellesa d'aquest camí, amb exemples de lliurament i d'alegria d'una vida plena de servei als altres. El testimoni de tants sants il·luminen aquest camí. Calen famílies i escoles amb vocació de servei i de missió i il·lusionar els joves a contribuir amb les seves vides a fer un món on el vulnerable és escoltat, acollit, cuidat i protegit, tot fomentant entre els seus membres la vivència de les obres de misericòrdia. I cal, sobretot, mirar Crist, el rostre de la misericòrdia del Pare, per descobrir en Ell el model i el criteri de la nostra vida. És imprescindible fer descobrir la bellesa de la santedat i assumir-ne la responsabilitat, que es concreta en la plenitud de la Caritat i en la rèplica en nosaltres dels misteris de la vida de Crist.²⁹

¹ TOMÀS D'AQUINO, *In Ethicorum*, l. IV., lect. 8, n. 749. «Sembla ser la magnanimitat l'adorn de totes les virtuts, perquè per ella totes les virtuts cobren major realç, obrant ella els actes excel·lents en la matèria de les altres. I amb aquests actes totes creixen. Cal afegir que la magnanimitat no hi cap sense les altres virtuts; per la qual cosa sembla que se li afegixen com el seu adorn o complement».

² S. AGUSTÍ, *De moribus Ecclesiae Catholicae et de moribus manichaeorum*, llibre I, cap. 15 (PL 32, 1322).

³ CONCILI VÀTICA II, Const. past. *Gaudium et spes*, n. 17 (se citarà GS).

⁴ GS 24.

⁵ Jo 8,31.

⁶ Cfr. J. LAFFITE, *el perdón transfigurado*, Eiunsa, Madrid, 1999.

⁷ A. MACINTYRE, *Tras la virtud*, Critica, Barcelona 1987, p. 252.

⁸ Cfr. H. VON BALTHASAR, *Solo el amor es digno de fe*, Sigueme, Salamanca, 2018.

⁹ Joan XXIII, Enc. *Pacem in Terris*, 1963. n. 35 (se citarà PT).

¹⁰ PT 99.

¹¹ PT 100.

¹² PT 101.

¹³ Joan Pau II, Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 1987 (se citarà SRS).

¹⁴ SRS 38.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ SRS 39.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ SRS 39.

²⁴ SRS 40.

²⁵ Cf. *Diccionari de la llengua catalana*, Enciclopèdia Catalana, els mots *compassió* i *misericòrdia*.

²⁶ FRANCESC, Exhort. *Evangelii gaudium*, 2013, n. 37. Ho reiterarà a la Butlla de l'Any de la Misericòrdia, *Misericordiae Vultus*, 2015, n. 6. Aquesta darrera se citarà amb MV.

²⁷ MV, 14.

²⁸ BENET XVI, Enc. *Caritas in veritate*, 2009, n. 36.

²⁹ FRANCESC, Exhort. *Gaudete et exsultate*, 2018, nn. 20; 21.